

Valodas lietojums diasporā: citu valstu prakse un Latvijas rīcībpolitikas izvērtējums

Latviešu valodas aģentūras veiktais pētījums īstenots ar Norvēģijas valdības divpusējā finanšu instrumenta grantu shēmas „Īstermiņa ekspertu fonds” atbalstu.

Informācija par projektu

1. Projekta galvenie mērķi, mērķauditorija

Projekta mērķis – veicināt vienotu valsts politiku latviešu valodas ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanai diasporā, konstatēt problēmas diasporas pārstāvju latviskās izglītības pilnvērtīgā nodrošinājumā, veikt ieteikumus veiksmīgai un rezultatīvai Latvijas valsts un diasporas sadarbībai, latviešu kultūras saglabāšanai un latviešu valodas apguvei. Projekta īstenošana ir pirmais posms šī mērķa sasniegšanai, un projekta mērķis ir izzināt citu valstu praksi to valodu pozīciju stiprināšanai diasporā, savstarpēji salīdzināt un noskaidrot šo valstu pieredzes pārņemšanas iespējas un nepieciešamību un ieviešanas nosacījumus Latvijas apstākļos.

Būtiskākā latviešu etniskās identitātes sastāvdaļa ir valoda. Ārpus Latvijas šobrīd pēc provizoriskiem datiem dzīvo no 200 000 līdz 300 000 latviešu. Stipra latviešu diaspora ir Latvijas pozitīvā tēla veidošana, profesionālu un politisku mērķu atbalstīšana ārzemēs, kā arī latviešu valodas, kultūras, tradīciju un mākslas popularizēšana un izplatīšana pasaules mērogā. Tādējādi atbalsta sniegšanā ārzemju latviešiem ir ieinteresēti ne tikai paši diasporas pārstāvji, bet arī Latvijas valsts un sabiedrība. Politisku un sociālekonomisku faktoru ietekmē latviešu diaspora pēdējā pusotra gadsimta laikā ir izplatījusies pa visu pasauli, turpinot uzturēt un kopt latvisko identitāti un radot jaunas kultūras vērtības, kas ir kopīgā mantojuma daļa. Tāpēc nacionālās identitātes saglabāšana diasporā prasa Latvijas valsts atbalstu, īpaši uzsverot ārvalstīs dzīvojošo latviešu kā neatņemamas latviešu tautas daļas nozīmi.

2. Citu valstu pieredze diasporas atbalstam

Projektā apkopota ārvalstu pieredze, noskaidrojot veidus un metodes, kādā **Grieķija, Čehija un Lietuva** nodrošina savstarpējo komunikāciju ar tās diasporu, veicina nacionālās identitātes, t.sk. valodas saglabāšanu diasporā.

Grieķijā apmeklēts **Grieķijas Ģenerālsekretariāts grieķiem ārzemēs, Latvijas Republikas vēstniecība Grieķijā**, kā arī tikšanās ar **latviešu diasporas pārstāvjiem**.

Grieķija ir viena no valstīm, kam ir plaša un bagāta diasporas vēsture un arī liels diasporas pārstāvju skaits (apmēram 6 miljoni grieķu visā pasaulē), kas dzīvo vairāk nekā 140 valstīs visā pasaulē. Grieķijas konstitūcija nosaka, ka valstij ir pienākums apgādāt grieķu ekspatriantus un nodrošināt to sakarus ar dzimteni. Grieķija uzskata par pienākumu un ar lielu atdevi atbalsta tieši izglītības veicināšanu ārpus Grieķijas teritorijas dzīvojošiem grieķiem. **Galvenais Grieķijas valsts mērķis ir palīdzēt uzturēt grieķu nacionālo identitāti neatkarīgi no tā, kur viņi dzīvo, un pilnīgi izmantot cilvēku kapitālu – grieķu diasporu.** Valstij ir ļoti svarīgi nodrošināt ārzemēs dzīvojošo grieķu dialogu un aktīvu līdzdalību, veicinot uzskatu, ka ikviens grieķis tiek uztverts kā ļoti nozīmīga kopīgās sabiedrības sastāvdaļa. Tā kā Grieķijas valdība jau ilgu laiku un mērķtiecīgi ir ieguldījusi lielu darbu un līdzekļus savas diasporas atbalstam, rezultāts ir acīmredzams – **piederība tautībai ir katra diasporā dzīvojoša grieķa lepnums un gods un katra grieķa ieguldījums plašajā pasaulē savas izcelsmes valsts prestiža celšanā ir pašcieņas un nacionālās identitātes jautājums**, kas ir devis būtisku ieguldījumu Grieķijas attīstībā. Grieķijas Ģenerālsekretariāta grieķiem ārzemēs būtiskākie mērķi, kas var noderēt arī Latvijai, nākotnē veidojot konstruktīvu sadarbību ar diasporas pārstāvjiem, ir: uzsvērt grieķu valodas lomu kā tiltu starp Grieķiju un pārējo starptautisko sabiedrību; rosināt ārzemēs dzīvojošo grieķu kultūras identitātes nostiprināšanos, veidojot dažādus kultūras pasākumus/aktivitātes; atbalstīt un popularizēt pasaulē dzīvojošo grieķu intereses; saglabāt grieķu kultūras identitāti un tradīcijas, vienlaikus bagātinot grieķu sabiedrību; politikas īstenošanas darbā iesaistīt tam piemērotas institūcijas – galvenokārt Grieķijas parlamentu, pašvaldības, akadēmiskās apvienības, kā arī virkni nevalstisko organizāciju u.c.

Lietuvā apmeklēts Lietuvas Valdības Nacionālo minoritāšu un lietuviešu ārzemēs departaments, Lietuvas Valsts valodas komisija, Lietuviešu valodas institūts.

Lietuvas valsts atbildību un rūpes par savas valodas un nacionālās identitātes saglabāšanu diasporā apliecina, piemēram, fakts, ka 2008. gadā tikai diasporas skolu un skolotāju atbalstam piešķirti 14 miljoni litu (vairāk nekā apm. 2 miljoni latu). Lietuvas valdības mērķis attieksmē pret diasporas pārstāvjiem nav viņu atgriešanās dzimtenē, jo loģiski un mūsdienīgi domājoša sabiedrība saprot, ka tas lielākoties nav iespējams. **Galvenais uzsvars tiek likts uz saiknes uzturēšanu ar lietuviešiem visā pasaulē un viņu nacionālās identitātes stiprināšanu un atbalstīšanu.** Tikšanās laikā Lietuvas Valdības Nacionālo minoritāšu un lietuviešu ārzemēs departamenta pārstāvji uzsvēra, ka viņu darbības princips un jebkura pasākuma pamatā vispirms ir **diasporas pārstāvju vajadzību un nepieciešamību izzināšana**, kas ir pamats visiem darbiem. Lietuva apzinās, ka dažādo ārzemju tautiešu sakari ar savu valsti ir ļoti atšķirīgi. Tam pamatā ir gan dažāda personu ekonomiskais, gan sociālais un kultūras līmenis, kas nosaka katra cilvēka personību un vēlēšanos identificēties ar vietu un laiku, kā arī atrast savu patību. Būtisks faktors ir arī emigrācijas turpināšanās, ko veicina gan vispārējie globalizācijas procesi, gan brīva personu kustība un ekonomiskie iemesli, kam arī Lietuvā pēdējo gadu laikā bijusi īpaša nozīme. Departamenta speciālisti, ņemot vērā iepriekšējo darba pieredzi un apjomu, secinājuši, ka ārzemju lietuviešu kopienām visvairāk ir nepieciešama šāda veida Lietuvas palīdzība: metodiskais atbalsts bērnu mācīšanai; atbalsts pieaugušo lietuviešu valodas attīstīšanai; atbalsts preses izdevumiem; kultūras, izglītības un informācijas centru izveide jaunajās lietuviešu koncentrēšanās vietās, turpinot atbalstīt jau izveidotās iestādes; lietuviešu biedrību pasākumu un darbības nodrošināšana. **Kā prioritāte un galvenais akcents bijis un būs lietuviskā izglītība** – nacionālās identitātes un kultūras saglabāšanas pamats.

Čehijā apmeklēts Ārlietu ministrijas Kultūras, komunikācijas un prezentāciju departaments, Izglītības, jaunatnes un sporta ministrijas pārstāves, kuras nodarbojas ar čehu valodas lektorātu darbības nodrošināšanu, **Prāgas Kārļa universitāte, Latvijas Republikas vēstniecība Čehijā.**

Čehijas valdība un atbildīgās iestādes uzsver lielākās daļas ārvalstīs dzīvojošo čehu labvēlīgo attieksmi pret viņu izcelsmes valsti un cenšas veicināt loģisku un konstruktīvu dialogu ar to ārvalstu kopienu biedriem, kas par to izrāda interesi.

Čehijas valdība uzskata par savu pienākumu uzturēt dialogu ar ārvalstīs dzīvojošajām čehu kopienām, atbalstot to aktivitātes un ieguldījumu pasaules čehu identitātes saglabāšanā. Čehijas atbalsts diasporai tiek sniegts vairākos veidos: izglītības programmas un projekti; čehu valodas un literatūras apguves atbalsts ārvalstīs; tautiešu mācību braucieni semestra laikā; īstenota skolotāju norīkošana uz tautiešu kopienām; čehu valodas apguves metodikas mācību kurss Prāgā; finanšu atbalsta pārvaldība konkrētiem ārvalstu čehu biedrību projektiem (finanšu atbalsts sniegts valsts vai reģionu laikrakstu, informatīvo apkārtrakstu un citu biedrību publikāciju atbalstam, tāpat arī atbalsts čehu valodas pašmācībām biedrībās, arhīva materiālu apkopošana, apvienību bibliotēku izveide, tradicionālo svētku etniskām kultūras prezentācijām, izstādēm, dziesmu un deju pasākumiem, sarunu pulciņiem, kas ir paredzēti tautiešu bērniem, skolu un kultūras centru remontu u. tml.); mācību grāmatas un mācību līdzekļi. Viens no pastāvīgajiem Ārlietu ministrijas Kultūras, komunikācijas un prezentāciju departamenta pamatuzdevumiem ir informācijas apkopošana par tautiešu apvienībām, Čehijas Republikas draugu biedrībām un līdzīgām organizācijām ārvalstīs. Iegūtā informācija skatāma Ārlietu ministrijas tīmekļa vietnē, informāciju atjaunina reizi mēnesī. Darbojas interneta portāls www.krajane.net, kas kalpo par informācijas avotu un diskusiju telpu tautiešiem un ir pieejams arī citiem interesentiem.

Īrijā apmeklēta **Latvijas Republikas vēstniecība Īrijā un latviešu luterāņu draudze Īrijā**, kur tika organizētas tikšanās ar diasporas organizāciju un skoliņu pārstāvjiem, latviešu teātra, Īrijas latviešu luterāņu draudzes un portāla baltic-ireland.eu pārstāvjiem.

Īrijā tika noskaidrotas tieši t.s. jaunās latviešu diasporas problēmas un nepieciešamības saiknes ar dzimteni uzturēšanā un savas etniskās identitātes uzturēšanā.

3. Apakšprojekta rezultāti

Apkopojot citu Eiropas valstu pieredzi diasporas atbalstā un latviešu diasporas pārstāvju aptauju, interviju un tikšanās rezultātus, pētījumā apkopota informācija par pašreizējo situāciju un savas identitātes saglabāšanas iespējām, par reālo izcelsmes valsts atbalstu un reālajām latviešu diasporas vajadzībām latviešu valodas un savas etniskās identitātes saglabāšanā. Lai izzinātu latviešu diasporas vajadzības, tika izveidota gan elektroniskā aptaujas anketa, gan veiktas intervijas.

Īpaša problēma ir **latviešu valodas prasme un lietojums diasporas latviešu bērniem**. Var izšķirt divus būtiskus faktoros: bērnu attieksme pret latviešu valodu (kam bieži vien pamatā ir vecāku radītā attieksme) un iespēja apgūt un lietot latviešu valodu (kas arī bieži vien ir atkarīga tikai no vecākiem). Būtisks priekšnoteikums saiknei ar latvisko ir ne tikai sakari ar dzimteni, bet arī diasporas pārstāvju savstarpējā komunikācija. Gan tiešajās intervijās, gan elektroniskajās anketās aptaujātie uzsvēra, ka latviskās identitātes saglabāšanai Īrijas latviešiem nepieciešams stiprināt arī savstarpējo komunikāciju un informācijas apmaiņu. Īpaši noderīgi tas ir latviešu skoliņu skolotājām, kurām tas ir arī svarīgs veids, kā apmainīties gan ar mācību materiāliem, idejām un latviešu valodas mācīšanas paņēmieniem.

Var identificēt vairākas Īrijas latviešiem šobrīd aktuālas problēmas, ņemot vērā to, ka pašlaik ir tas brīdis, kad veidojas skoliņas, latviešu centri un kopienas, kurām ir jāiziet sākotnējais sarežģītais pašidentificēšanās un vietas meklēšanas ceļš. Tieši tāpēc ir **būtisks arī Latvijas un arī citu, jau pieredzējušu, latviešu kopienu atbalsts**, lai šie t.s. jaunās diasporas pārstāvji sajustu, ka viņi ir svarīga Latvijas sastāvdaļa un viņiem ir liela loma Latvijas vārda nešanai pasaulē.

Būtisks latviskuma saglabāšanas šķērslis ir arī Īrijas latviešu sabiedrības daudzveidība: gan izglītības, gan ekonomiskā, gan sociālā līmenī, tāpēc jāapzinās, ka liela daļa cilvēku apzināti nolēmuši pilnīgi integrēties Īrijas sabiedrībā, neuzturot savu latvisko identitāti. Īpaši bīstami tas ir viņu bērniem. Būtiski apzināties, ka aizvien pieaug to bērnu skaits, kas piedzimst Īrijā un kuriem bieži vien pat netiek dota iespēja izaugt par latvieti. Nemācot viņiem latviešu valodu un nerunājot ģimenē latviski, šiem bērniem pat netiek dota iespēja kādreiz atgriezties Latvijā, lai ieguldītu savu iespējamo zināšanu un profesionālo iemaņu potenciālu Latvijas nākotnē.

Lieliska iespēja vai liels šķērslis latviskuma kā vērtības apzināšanās procesā ir **vecāku attieksme**, tāpēc jāveicina vecāku atbildība par savas un bērnu identitātes saglabāšanu, jāatbalsta centieni saglabāt latviskumu ģimenē un latviešu sabiedrības lokā, tādējādi vismaz tiek dota iespēja kādreiz nākotnē bērnam pašam izlemt par savu latviskumu. Īpaši šeit ir svarīgi sajūst Latvijas valsts atbalstu. Pirmkārt, tas būtu jāsniedz, mēģinot lauzt pastāvošos stereotipus starp jaunažiem aizbraucējiem un Latvijas sabiedrību. Otrkārt, būtisks ir **atbalsts tieši izglītības jomā** resp. atbalsts latviešu bērnu skoliņām un centriem. Jāuzsver, ka veiksmīgu savstarpējo sakaru uzturēšanā ir būtiski arī mainīt attieksmi Latvijas sabiedrībā, pievēršot uzmanību

diasporas pārstāvju esošajam un iespējamajam devumam nākotnē Latvijas valstij, tās ekonomikai, sabiedrībai un kultūras dzīvei.

1.att. 12. septembrī Dublinā Īrijas latviešu nedēļas nogales skoliņām tika pasniegtas mācību grāmatas un materiāli. Mazie latvieši šajā laikā sarīkoja savu pasākumu zem galda. Foto: baltic-ireland.ie

Veiksmīgam darbam ļoti pietrūkst **gan mācību līdzekļu, gan mācību materiālu**. Skolotāji izteica lūgumu sniegt atbalstu grāmatu, žurnālu, laikrakstu u.c. materiālu sūtīšanā. Pēc tikšanās Latvijas vēstniecībā Īrijā, sadarbojoties Latviešu valodas aģentūrai, LR vēstniecībai Īrijā, Latvijas Republikas Ārlietu ministrijai un Pasaules brīvo latviešu apvienībai (PBLA), kurai ir nozīmīga pieredze diasporas bērnu izglītības jautājumos, tika izveidots saraksts un nosūtītas skoliņām nepieciešamākās mācību grāmatas un literatūra. Pēc LR vēstniecības Dublinā datiem šobrīd Īrijā ir šādas latviešu bērnu skoliņas un centri, kuras septembra sākumā saņēma grāmatu sūtījumu: Latviešu Biedrības Īrijā (LBĪ) nedēļas nogales skoliņa “Saulgriezīte”, Limerikas Latviešu Biedrības (LLB) bērnu un jauniešu centrs; Latviešu bērnu aktivitāšu cents (LBAC) Lukanā, Latviešu Sabiedrības Korkā (LSC) nedēļas nogales skoliņa; pēcskolas centrs (After School centre) “Winnie the Pooh” Edžvortstounā, nedēļas nogales skoliņa Enniskillenā Ziemeļīrijā un Latviešu Aktivitāšu Centra (LAC) Svētdienas skola Limerikā.

2.att. 12. septembrī Dublinā Īrijas latviešu nedēļas nogales skoliņām tika pasniegtas mācību grāmatas un materiāli. Foto: baltic-ireland.ie

Tā kā daļa skolotāju, kas skoliņās māca latviešu valodu, nav pedagogi, bet dara šo darbu tikai savas iniciatīvas un vēlmes saglabāt savu bērnu latviskumu vadīti, būtu ļoti svarīgi sniegt viņiem **informāciju gan pedagoģiskajā psiholoģijā, gan metodiskajos jautājumos**. Šim nolūkam par vislietderīgāko veidu tika atzīta multiplikatoru sagatavošana un sūtīšana intensīvo kursu rīkošanai, kas prasītu vismazākos ieguldījumus un būtu daudz lietderīgāk, jo aptvertu plašāku interesentu loku. Turklāt Latvijā jau ir laba pieredze un speciālisti Latviešu valodas aģentūrā un citās iestādēs. Svarīgs priekšnoteikums – Latvijas valstij jārada sistēma, kas ļauj aizbraucēju bērniem jebkurā brīdī atgriezties Latvijā un reintegrēties sabiedrībā, nezaudējot mācību gadus skolā. Šobrīd šis process it kā tiek nodrošināts, taču reāli piemēri apliecina, ka parasti, **atgriežoties Latvijas skolā, bērns zaudē vienu līdz divus mācību gadus**. Lai nodrošinātu galveno – latviešu valodas mācīšanu – Latvijas valstij būtu jāizveido dažādiem līmeņiem, spējām un prasmēm atbilstoša **mācību programma un mācību līdzekļu komplekti**, kas dotu iespēju arī Īrijā un citur pasaulē īstenot LR izglītības sistēmai atbilstošu latviešu valodas, literatūras un Latvijas kultūras un vēstures pamatu apguvi.

Var secināt, ka vismaz tuvāko gadu laikā t.s. jaunās diasporas pārstāvji nemaz nedomā un nevēlas atgriezties Latvijā, un valstiskā politika jāvirza uz latviešu

diasporas pārstāvju **atbalstu, pirmkārt, izglītības un kultūras jautājumos**. Sajūtot kaut nelielu atbalstu šajos jautājumos, viņi būs gatavi ieguldīt savu darbu un līdzekļus Latvijas valsts attīstībā, ko apliecina arī Grieķijas un citu valstu piemērs.

Lai diasporas atbalsts notiktu veiksmīgi, nepieciešams **vienots skatījums, uzdevumi un ar ārzemju latviešu nepieciešamībām saskaņota Latvijas atbildīgo iestāžu darbība**. Valstij jābūt konkrētam un saskaņotam ar latviešiem ārzemēs skatījumam nākotnē, balstoties ne tikai uz to, ka ārzemju latviešiem jārada iespēja saglabāt savu nacionālo identitāti, bez kuras nav iedomājama pilnvērtīgas personības attīstība, bet arī jānovērtē mūsdienās tik nozīmīgais ekonomiskais un stratēģiskais ieguvums Latvijai ilgtermiņā. Mūsu diasporas pārstāvji ir Latvijas vārda pasaulē nesēji, izcili zinātnieki, uzņēmēji un cilvēki, viņi un viņu pēcteči ir un var būt arī investori Latvijas attīstībai ilgtermiņā. **Stipra latviešu diaspora ir Latvijas pozitīvā tēla veidošana, profesionālu un politisku mērķu atbalstīšana ārzemēs, kā arī latviešu valodas, kultūras, tradīciju un mākslas popularizēšana un izplatīšana pasaules mērogā**. Salīdzinājumam var tikai apmēram nojaust, kādus līdzekļus iegulda, piemēram, grieķu diasporas pārstāvji Grieķijā un tās attīstībā mūsdienās.

Veidojot pozitīvu sadarbību, uzturot sakarus un sniedzot atbalstu diasporas kopienām, Latvijai ir iespēja ilgtermiņā cerēt, ka tie cilvēki, kas šobrīd mūsu valstij it kā nav vajadzīgi kā nodokļu maksātāji un aktīvi sabiedrības locekļi un kas aizbraukuši projām ar domu kādreiz atgriezties, tiešām varbūt atgriezīsies un sniegs valstij saņemto atbalstu pirms tam. Taču, lai tas varētu notikt, jārēķinās un jāparedz risinājumi daudziem būtiskiem faktoriem un jau esošām problēmām latviešu diasporai visā pasaulē. **Latvijas vārda daudzinašanai, latviešu izcelsmes cilvēku vienošanai, dzimtās valodas lietošanai ir jābūt par Latvijas valsts prioritāti, jo tā pasaulē ir interesanta tieši ar savu etnisko atšķirību un oriģinalitāti, bet ārzemēs dzīvojošajiem tautiešiem, tādējādi ir šīs informācijas nesēji**.

4. Projekta rezultātu izmantojums

Norvēģijas valdības divpusējā finanšu instrumenta grantu shēmas „Īstermiņa ekspertu fonds” atbalstītā projekta ietvaros veiktais pētījums „Valodas lietojums diasporā: citu valstu prakse un Latvijas rīcībpolitikas izvērtējums” Latviešu valodas aģentūras darbā diasporas atbalstam ir devis plašāku skatu uz diasporas atbalsta veidiem, mērķiem un nostādnēm Eiropā, ļāvis salīdzināt Latvijas valsts diasporas atbalsta rīcībpolitiku un konstatēt Latvijas problēmas un virzienus veiksmīgam un

mērķtiecīgam diasporas atbalstam. Pētījuma rezultāti tiek izmantoti ikdienas darbā Latviešu valodas aģentūrā, jo viens no aģentūras uzdevumiem ir sniegt atbalstu latviešu diasporai ārvalstīs latviešu valodas apgūvē un valodas saglabāšanā.

Projekta gaitā ir nostiprināta Latviešu valodas aģentūras, Pasaules Brīvo latviešu apvienības (PBLA) un Ārlietu ministrijas sadarbība, kuras rezultātā cita starpā tika **iegādāti nepieciešamie mācību līdzekļi, mācību grāmatas un literatūra un nosūtīti** gan visām Īrijas latviešu skoliņām (pasniegtas 12. septembrī Latvijas Republikas vēstniecībā), gan latviešu bērnu skoliņām un centriem visā Eiropā un citās pasaules valstīs (ASV, Krievija u.c.) (sadale ar vēstniecību starpniecību, piemērojot katrā vēstniecībā notiekošajiem pasākumiem par godu Latvijas svinamām dienām u.tml.).

2009. gada 29. oktobrī rīkots **seminārs** (programmā: G. Kļavas (LVA), K. Motivānes (LVA), R. Klimkānes (Tieslietu ministrija), J. Audariņa (Ārlietu ministrija), D. Grosas (PBLA) uzstāšanās) ar mērķi visu diasporas atbalstā iesaistīto un atbildīgo institūciju pārstāvju iesaistīšanai un dialogam par pētījumā secinātajām problēmām un šo problēmu iespējamiem risinājumiem.

Pētījums izdots **grāmatā latviešu valodā**, lai iepazīstinātu visus interesentus ar rezultātiem, kā arī pētījuma svarīgākie rezultāti izdoti **bukletā angļu valodā**, lai pētījums būtu pieejams starptautiskā vidē. Turklāt vismaz viens izdevuma eksemplārs ir nosūtīts gan Latvijas, gan ārvalstu universitātēm, bibliotēkām, mācību centriem un iestādēm, par diasporas atbalstu atbildīgajām iestādēm.

Izdevumi pieejami Latviešu valodas aģentūrā visiem interesentiem bez maksas.